

JERZY ROMANOWICZ

PAP SŁUPSK

ZGRUPOWANIE „CHROBRY II” W POWSTANIU WARSZAWSKIM

W raporcie rotmistrza Witolda Pileckiego, sporządzonym w drugiej połowie 1945 roku w Porto San Giorgio we Włoszech, znajduje się wzmianka o jego udziale w powstaniu warszawskim. „W powstaniu braliśmy udział z Jaśkiem [Redzejem] na jednym odcinku. Opis naszych poczynań i śmierć mego przyjaciela opisana jest w historii I batalionu Zgrupowania „Chrobry II”¹.

Wspomniana, prawie nieznana, relacja rtm. Witolda Pileckiego znajduje się, podobnie jak powyższy raport, w zasobach Studium Polski Podziemnej w Londynie.

Opublikowanie tego dokumentu wydaje się istotne chociażby z dwóch powodów. Po pierwsze, wypełnia on lukę historii powstania warszawskiego, po drugie, autorem jego jest rotmistrz Witold Pilecki. Po kampanii polskiej 1939 roku nie złożył on broni. Był współzałożycielem Tajnej Armii Polskiej. Dobrowolnie, za zgodą przełożonych, dał się schwytać w warszawskiej łapance i został przewieziony do KL Auschwitz, aby wśród więźniów zorganizować konspirację wojskową (założył tam Związek Organizacji Wojskowej) i rozpoznać od wewnątrz, czym jest ten obóz. Występował pod nazwiskiem Tomasza Serafińskiego i stał się numerem 4859. Po 947-dniowym pobycie w KL Auschwitz i wypełnieniu swojej misji, uciekł wraz z Janem Redzejem (nr 5430), który więziony był jako Jan Retko² i Edwardem Ciesielskim (nr 12969). Kontynuował działalność konspiracyjną w Komendzie Głównej Armii Krajowej. W powstaniu warszawskim żołnierz Zgrupowania „Chrobry II”, po

¹ Studium Polski Podziemnej w Londynie (dalej cyt. SPP), Teki Personalne W. Pilecki. Raport W. Pileckiego z 1945 r., k. 104; także A. Cyra, *Ochotnik do Auschwitz Witold Pilecki (1901-1948)*, Oświęcim 2000, s. 409.

² Jan Redzej ur. 24 X 1910 r. w Wiszniowie, nauczyciel, należał do organizacji wywiadowczej „Muszkietierowie”, którą kierował Stefan Witkowski. Został on aresztowany i wywieziony z Pawiaka 21 IX 1940 r. do KL Auschwitz. Tam związał się z Witoldem Pileckim, wstępując do Związku Organizacji Wojskowej. J. Garliński, *Niezapomniane lata. Dzieje Wywiadu Więziennego i Wydziału Bezpieczeństwa Komendy Głównej Armii Krajowej*, Londyn 1987, s. 26-27, 121; A. K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1944*, Warszawa 1991, t. 3, s. 142-143.

jego upadku jeniec oflagu w Murnau. W lipcu 1945 roku był już we Włoszech. Zameldował się w 2. Korpusie Polskim, deklarując gotowość kontynuowania pracy niepodległościowej w kraju.

Został aresztowany w maju 1947 roku i – po głośnym procesie z zachowaniem pozorów praworządności – stracony w więzieniu mokotowskim 25 maja 1948 roku³.

1 października 1990 roku Izba Wojskowa Sądu Najwyższego uwolniła od winy Witolda Pileckiego i innych razem z nim sądzonych uznając, że wtedy skazano niesłusznie prawdziwych patriotów⁴.

W prezentowanej relacji Witold Pilecki opisał zwięzłym językiem swój udział w powstaniu warszawskim od 1 do 13 sierpnia 1944 roku; pierwszych trzynastu dni walk I batalionu Zgrupowania „Chrobry II”, który w dziejach powstania odegrał niepoślednią rolę. Zgrupowanie to w nadzwyczaj ciężkich walkach broniło dzielnicy Śródmieście-Północ przed atakami nieprzyjaciela, utrzymując swój stan posiadania do momentu kapitulacji⁵.

Pilecki ze względu na zadania wynikające z przynależności do organizacji „NIE” (Niepodległość) nie miał prawa włączać się czynnie do akcji powstańczych. Jednak w chwili wybuchu powstania nie potrafił stać na uboczu⁶. Nie zważając na powyższy rozkaz, w godzinie „W” dołączył wraz z Janem Redzejem do powstańców szturmujących fabrykę Czajkowskiego na Woli. Przedostając się przez szpital św. Stanisława, wzięli udział na rogu ulic Żelaznej i Chłodnej w akcji przełamywania umocnień żandarmerii niemieckiej i zdobywania bunkrów⁷.

2 sierpnia 1944 roku rotmistrz „Witold” (Pilecki) i porucznik „Janek” (Redzej⁸) zameldowali się u majora „Liga” (Leon Nowakowski) jako byli więźniowie, którzy zbiegli z obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Kwatera konspiracyjna mjr. „Liga” mieściła się przy ul. Twardej 40⁹, w restauracji Mikołajczyka¹⁰.

Mjr „Lig”, będąc dowódcą kilku oddziałów Narodowych Sił Zbrojnych (NSZ), nie miał żadnego powiązania z Armią Krajową. Do niego w pierwszych dniach powstania zaczęli zgłaszać się również żołnierze AK, a nawet uzbrojone już oddziały. Niektóre oddziały AK przechodziły dalej, na miejsca swych zbiórek. Inne zaczęły dzia-

³ J. Romanowicz, *Czy W. Pilecki zostanie zrehabilitowany?*, Głos Pomorza 1989, nr 286.

⁴ Tenże, *Uniewinnienie po 42 latach*, Głos Pomorza 1990, nr 245.

⁵ Z. Brym-Zdunin, *„Żelazna Reduta”. Kompania Zdunina w Powstaniu Warszawskim Zgrupowaniu „Chrobry II”*, wyd. 2, Pelplin 1997, s. 29.

⁶ W. J. Wysocki, *Rotmistrz Pilecki*, Warszawa 1994, s. 98; A. Cyra, *Ochotnik*, s. 145.

⁷ M. Kledzik, *13 dni rotmistrza Pileckiego*, Tygodnik AWS 1999, nr 34, s. 40.

⁸ 2 VIII 1944 r. Jan Redzej unieszkodliwił czołg niemiecki, wrzucając z dachu kamienicy granat do jego otwartego wjazdu. R. Bielecki, *W zasięgu PAST-y*, Warszawa 1994, s. 90.

⁹ SPP, Teki Personalne W. Pilecki, sygn. nr 1785/III, 3 (2) BI. Relacja W. Pileckiego Historia I Batalionu Zgrupowania „Chrobry II”, s. 1; A. Borkiewicz, *Powstanie Warszawskie 1944. Zarys działań natury wojskowej*, Warszawa 1964, s. 45.

¹⁰ S. Podlewski, *Wolność krzyżami się znaczy*, Warszawa 1989, s. 216; A. Kownacki „Jerzewski”, *Jak powstało i walczyło Zgrupowanie „Chrobry II”*, Warszawa 1993, s. 40. R. Bielecki podaje inne nazwisko właściciela restauracji – Matuszczyk. Patrz tegoż: *W zasięgu*, s. 82-83. Pod restauracją, w piwnicach znajdował się magazyn broni i amunicji należący do oddziałów NSZ podległych mjr. „Ligowi”. A. Kownacki „Jerzewski”, *Jak powstało*, s. 40.

łać na własną rękę, dążąc do zdobycia i obsadzenia budynków zajętych przez Niemców. Z ochotników, którzy nieprzerwanie przybywali, mjr „Lig” utworzył w końcu drugiego dnia i drugiej nocy powstania jednostkę bojową pod nazwą Grupa „Chrobry”, nie wiedząc o istnieniu już w strukturze oddziałów AK zgrupowania o tej nazwie, którym dowodził kpt. „Sosna” (Gustaw Billewicz). Z tego powodu oddział mjr. „Liga” otrzymał nazwę Grupa „Chrobry II”¹¹. Utworzono sztab dowództwa. Organizację oddziałów mjr „Lig” powierzył por. „Toporowi” (Wacław Zienkiewicz), mianując go oficerem organizacyjnym i operacyjnym. Obowiązki adiutanta przekazał ppor. „Witkowi” (NN), organizację łączności – st. sierż. „Świerkowi” (NN), służb sanitarnych – kpt. dr. „Bornowi” (Roman Bornstein), należącemu do Polskiej Armii Ludowej, a obowiązki oficera żywnościowego – kpt. Mikołajczykowi¹².

Pilecki początkowo znalazł się w 1. kompanii „Warszawianka”, w plutonie „WIG”¹³ (od zajmowanej pozycji w Wojskowym Instytucie Geograficznym) i walczył jako szeregowy żołnierz AK, zatajając posiadany stopień. Jednak w miarę upływu czasu, gdy potrzebni, nieraz wręcz niezbędni byli oficerowie, ujawnił swój stopień wojskowy i otrzymał przydział oficerski¹⁴.

W początkowej fazie powstania nastąpiły poważne zmiany w dowództwie Grupy „Chrobry II”. 4 sierpnia 1944 roku dowódzenie przejął mjr „Zygmunt” (Zygmunt Brejnak) pod nieobecność mjr. „Liga”, który zajęty był organizacją obrony przed niemiecką kolumną pancerną. Mjr. „Ligowi” powierzono funkcję zastępcy dowódcy. Na szefa sztabu wyznaczony został kpt. „Proboszcz” (Jan Jaroszek)¹⁵.

Wkrótce dokonał się ostateczny podział organizacyjno-operacyjny Zgrupowania „Chrobry II”. Jego dowództwo zdominowali ludzie z organizacji „Miecz i Pług”. Powstały 3 bataliony: I pod dowództwem kpt. „Lecha Żelaznego”¹⁶ (Tadeusz Przystojecki), II pod dowództwem por./kpt. „Lecha Grzybowskiego” (Wacław Zagórski) i III odwodowy, prawdopodobnie kpt. „Sęka” (Alojzy Biernacki?). Batalion ten nie występował nigdy w linii frontu. W skład I batalionu weszły 3 kompanie: „Warsza-

¹¹ A. Kownacki, *Jak powstało*, s. 40-41, 44, 50.

¹² Tamże, s. 44, oraz S. Podlewski, *Wolność*, s. 217; R. Born, *W zgrupowaniu „Chrobry II”. Ze wspomnień szefa sanitarnego*, Tygodnik Powszechny 1968, nr 31, s. 1.

¹³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej cyt. AIPN). Pilecki-Jeziński Witold-Roman oraz 7 innych (dalej cyt. PJ), sygn. 0259/168, Protokół przesłuchania W. Pileckiego przez oficera śledczego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppor. Eugeniusza Chimczaka z 8 V 1947 r. (tom akt 3).

¹⁴ A. Cyra, W. J. Wysocki, *Rotmistrz Witold Pilecki*, Warszawa 1997, s. 134.

¹⁵ R. Bielecki, *W zasięgu*, s. 140-141. Kpt. Jan Jaroszek („Proboszcz”) zginął 15 VIII 1944 r. o godz. 11.45 na barykadzie (ul. Łucka) w ataku granatem na niemiecki czołg, który unieszkodliwił. Po śmierci kpt. „Proboszcza” na szefa sztabu Grupy „Chrobry II” został mianowany mjr „Lig”. (Rozkaz dzienny nr 11 dowódcy Grupy „Chrobry II” mjr. „Zygmunta” z 17 VIII 1944 r.). Patrz fotokopia rozkazu: Z. Brym-Zdunin, *„Żelazna Reduta”*, s. 343 (wybrane dokumenty).

¹⁶ Dowódcami batalionów zostali kpt. „Lech” i por. „Lech”, z tym że po awansie por. „Lecha” na kapitana rozdzielenie obydwu dowódców, noszących jednakowe pseudonimy, stało się trudne. Dlatego w zależności od nazwy głównych ulic swojego odcinka otrzymali oni przydomki „Żelaznego” i „Grzybowskiego”. A. Kownacki, *Jak powstało*, s. 82.

wianka”, którą dowodził kpt. „Zawadzki” (Mieczysław Zacharewicz), a jego zastępcą był rtm. „Witold” (Pilecki), obsadzająca Dom Kolejowy przy ul. Żelaznej kompania por. „Neda” (Edward Mańk) i jako 3 kompania (wcześniej 5) por. „Zdunina” (Zbigniew Brym)¹⁷.

Podczas dalszych walk Pilecki spotkał współtowarzysza ucieczki z Oświęcimia Edwarda Ciesielskiego. Pchor. „Beton” (Edward Ciesielski) z oddziału ppor. „Tyburskiego” (Kazimierz Lewandowski) w czasie przenoszenia meldunku do kpt. „Gurta” (Kazimierz Czapla) został ujęty przez wroga, ale udało mu się uciec. Podczas ucieczki postrzelono go w pobliżu placu Starynkiewicza¹⁸. Posterunki powstańcze w Domu Kolejowym na Chmielnej róg Żelaznej, gdzie dowódcą był rtm. Witold Pilecki, dostrzegły go i pod osłoną ognia powstańców ciężko ranny przeczołgał się w Aleje Jerozolimskie¹⁹, naprzeciwko Dworca Poczтового – placówki kompanii por. „Zdunina”. Dopiero wieczorem otrzymał pomoc, trafiając do szpitala powstańczego u zbiegu ulic Mariańskiej i Pańskiej. Wtedy poprosił, aby zawiadomiono o jego pobycie w szpitalu rtm. „Witolda”, który przybył do niego następnego dnia. Od niego dowiedział się o śmierci Jana Redzeja. Pilecki spowodował przeniesienie Ciesielskiego do szpitala polowego, gdzie operował go dr Felicjan Loth, do niedawna pracujący w szpitalu więziennym na Pawiaku w charakterze lekarza więźnia²⁰.

Z rotmistrzem Witoldem Pileckim w czasie walk powstańczych kontaktował się również inny uciekinier z KL Auschwitz – Wincenty Gawron²¹.

W czasie walk Pilecki poznał wielu oficerów ze Zgrupowania „Chrobry II”, m.in. księdza kpt. „Badura” (Antoni Czajkowski), który jako kapelan tegoż grupowania często odprawiał Msze św., a także ceremonie pogrzebowe poległych powstańców oraz ppor. „Leka” (Bolesław Niewiarowski), „specjalizującego się” podczas walk w badaniu kanałów. Znajomości te zaowocowały współpracą w późniejszym okresie²².

¹⁷ Z. Brym-Zdunin, „Żelazna Reduta”, s. 117.

¹⁸ E. Ciesielski, *Wspomnienia oświęcimskie*, Kraków 1968, s. 178; S. Podlewski, *Wolność*, s. 278. A. Cyra błędnie podaje, że Edward Ciesielski postrzelony został w pobliżu Domu Kolejowego, przy Chmielnej róg Żelaznej. Patrz tegoż: *Ochotnik*, s. 150. E. Ciesielski zanotował: „Biegłem Nowogrodzką w stronę placu Starynkiewicza. Ruszył za mną pościg. Słyszałem serię strzałów. Dostały mnie. Przy ostatnim trafieniu, już na rogu placu [Starynkiewicza] przewróciłem się”. Patrz tegoż: *Wspomnienia*, s. 178. Pilecki napisał: „Edek [Ciesielski] dostał podczas akcji 5 kul, lecz szczęśliwie wyszedł z tego”. SPP, Teki Personalne W. Pilecki. Raport W. Pileckiego z 1945 r., k. 104; także: A. Cyra, *Ochotnik*, s. 409.

¹⁹ Nazwane wtedy aleją Sikorskiego; dla orientacji utrzymuję starą nazwę, gdyż numeracja domów nie uległa zmianie.

²⁰ E. Ciesielski, *Wspomnienia*, s. 179; S. Podlewski, *Wolność*, s. 278-279. Dr Felicjan Loth („Felek”) był więźniem Pawiaka od 20 II 1941 r. do 31 VII 1944 r. Należał do wewnętrznej siatki „Kratka” (kryptonim wywiadu więziennego od maja 1943 r.), działającej w ramach Wydziału Bezpieczeństwa KG AK („998”), którą kierował od stycznia 1944 r. aż do wybuchu powstania Jan Redzej („Klemens”). J. Garliński, *Niezapomniane*, s. 23, 106-107, 121.

²¹ SPP, Teki Personalne W. Pilecki. Raport W. Pileckiego z 1945 r., k. 104; także: A. Cyra, *Ochotnik*, s. 409.

²² A. Cyra, *Ochotnik*, s. 151; W. J. Wysocki, *Rotmistrz*, s. 99.

Zachowało się pismo z 20 sierpnia 1944 roku napisane przez Pileckiego do por. „Zdunina”, w którym proponował podział zdobytych materiałów saperskich. „Do por. Zdunina. Nocy dzisiejszej został przeze mnie zdobyty i oddany do Kom.[endy] Okr.[egu], z pozostawieniem części do mojej dyspozycji, materiał, który może Pana zainteresować (mam miny, zapalniki itp.). Od mjr. Eugeniusza²³ wiem, że Pan (oraz por. Piotr²⁴) jest specem w tej dziedzinie. Będąc na tym samym odcinku obronnym (Dom Kolejowy), zawiadamiam Pana, iż w razie potrzeby użycia wym.[ienionego] materiału na torze kolejowym mogę takowym się z Panem podzielić. (-) Witold rtm”²⁵.

26 sierpnia mjr „Zygmunt” został ranny i umieszczono go w szpitalu. Dowództwo Zgrupowania „Chrobry II” objął po nim kpt./mjr „Jerzewski” (Andrzej Kownacki²⁶), którego brat Piotr był kiedyś członkiem Związku Organizacji Wojskowej w KL Auschwitz, założonego przez Witolda Pileckiego²⁷. W wyniku bombardowania uległa wówczas zniszczeniu siedziba dowództwa Grupy „Chrobry II”, która mieściła się w domu przy ul. Siennej 45. Przeniosło się ono o kilka domów, pod nr 41²⁸.

Straty wśród powstańców, walczących w sierpniu 1944 roku pod dowództwem rtm. Pileckiego wyniosły 17 poległych, w tym łączniczka, 6 ciężko rannych i 2 z cięższymi ranami²⁹.

Pod koniec września zakończono reorganizację oddziałów Śródmieścia-Północ w ramach 15. i 36. pułków piechoty AK. Zgrupowanie „Chrobry II” (wraz ze zgrupowaniami „Gurt”, „Rum”, „Sosna” i batalionami im. gen. Sowińskiego i im. Kilińskiego) weszło w skład 15. pp dowodzonego przez pplk. „Pawła” (Franciszek Rataj). Dowódcą jednego z batalionów tego pułku mianowany został kpt. „Lech Grzybowski”, dowódca II batalionu Zgrupowania „Chrobry II”³⁰.

²³ Mjr „Eugeniusz” – Antoni Władysław Eysymont. M. Kledzik, *13 dni rotmistrza*, s. 42. Był on szefem VII Oddziału Sztabu Zgrupowania „Chrobry II” (Rozkaz dzienny nr 2 dowódcy Grupy „Chrobry II” mjr. „Zygmunta” z 7 VIII 1944 r.). Z organizacji Grupy „Chrobry II” na dzień 19 VIII wynika, że był on kierownikiem Centralnej Produkcyjnej Komórki Obwodowej i z dniem 16 VIII przeszedł do dyspozycji KG AK. Z. Brym-Zdunin, *„Żelazna Reduta”*, s. 335, 344 (wybrane dokumenty).

²⁴ Por. „Piotr” – Władysław Mizielski.

²⁵ Patrz fotokopia pisma Z. Brym-Zdunin, *„Żelazna Reduta”*, s. 346 (wybrane dokumenty).

²⁶ A. Kownacki „Jerzewski”, *Jak powstało*, s. 75. Andrzej Kownacki pełnił funkcję zastępcy dowódcy Zgrupowania „Chrobry II” od 18 VIII. Awans na majora otrzymał rozkazem nr 30 z 18 IX 1944 r.

²⁷ A. Cyra, *Ochotnik*, s. 151, 230. Syn mjr. Andrzeja Kownackiego również miał na imię Piotr. W powstaniu warszawskim walczył w zgrupowaniu „Kryski” (kpt. Zygmunt Netzer), w 1. plutonie 1. kompanii (była 21 kompania) na Powiślu Czerniakowskim. Strz. pchor. Piotr Kownacki „Ran” poległ 16 IX 1944 r. przy ul. Idzkowskiego 4. T. Grigo, *Powiśle Czerniakowskie 1944*, Warszawa 1989, s. 225, 306; A. K. Kunert, *Słownik*, s. 97.

²⁸ A. Kownacki „Jerzewski”, *Jak powstało*, s. 75.

²⁹ AIPN, PJ, sygn. 0259/168, Pamiętniki Pileckiego. Wykaz sporządzony przez W. Pileckiego „Żołnierze mojej kompanii” (tom akt 6).

³⁰ A. Kownacki „Jerzewski”, *Jak powstało*, s. 108. Przekształcenie oddziałów powstańczych w jednostki regularne oraz ujawnienie obsad personalnych miało istotne znaczenie dla uzyskania przez wojsko powstańcze uprawnień kombatanckich, które alianci przyznali im 30 VIII i do

2. kompania, dowodzona przez ppor. „Kosa” (Mikołaj Kobylński) i wchodząca dotychczas w skład I batalionu Zgrupowania „Chrobry II”, przeniesiona została do II batalionu kpt. „Lecha Grzybowskiego”, otrzymując nr 6. Kpt. „Lech Żelazny” zadanie jej odtworzenia powierzył rtm. „Witoldowi”, który zdołał ją zorganizować z trzech plutonów w ciągu dwóch dni. 2. kompania I batalionu została utworzona w nowym składzie, rozkazem nr 20 z 27 września 1944 roku dowódcy I batalionu, z wydzielonych plutonów z 1. i 3. kompanii oraz przydzielonych z innych jednostek. Na jej dowódcę wyznaczony został rtm. Pilecki. Dowódcami plutonów zostali: I – por. „Stefan” (Stefan Chmielewski), II – ppor. „Ryszard” (Feliiks Woźnicki) i III – pchor. „Kmicie” (Bogdan Kuczyński)³¹.

Miejscem postoju kompanii dowodzonej przez Pileckiego były pomieszczenia magazynowe firmy Hartwig przy ul. Towarowej. Dowódca 3. kompanii I batalionu por. Zbigniew Brym tak opisał przekazanie placówki „Hartwig”, dotychczas bronionej przez jego kompanię: „Przekazałem [...] rtm. Witoldowi placówkę Hartwig z »dobrodziejstwem inwentarza« i załogą. Z żalem i troską o dalsze jej losy pożegnałem się z dzielną załogą placówki Hartwig, życząc jej powodzenia pod nowym dowództwem. Dotychczasowy dowódca tej placówki kpr. pchor. Tolip [Józef Huczyński] pozostał w naszej kompanii, przesunięty do I plutonu, na Dworzec Pocztowy”³².

W ostatniej fazie walk powstańczych kompania dowodzona przez rtm. Pileckiego składała się z osiemdziesięciu podoficerów i szeregowych oraz dwunastu łączniczek i sanitariuszek. Przeważnie byli to ludzie bardzo młodzi³³. Walczyli oni w rejonie ulic Towarowej, Miedzianej i Pańskiej³⁴.

Po 63 dniach walki z Niemcami pozostawieni sobie powstańcy przeżyli najbardziej gorzką chwilę – złożenie broni i pójście do niewoli. Przed rozbrojeniem oddziałów powstańczych, 4 października, Pilecki część broni swojej kompanii ukrył przy ul. Śliskiej 50, w mieszkaniu matki ppor. Bolesława Niewiarowskiego³⁵.

5 października 1944 roku rtm. Witold Pilecki ponownie stał się jeńcem, tym razem mimowolnym, Niemców. 8 października znalazł się w Stalagu VIII Lamsdorf (Łambinowice), a 19 października trafił do Oflagu VIIA w Murnau, wraz z innymi oficerami Zgrupowania „Chrobry II”³⁶. Natomiast oficerów sztabowych tegoż zgrupowania wywieziono do Oflagu IIC w Woldenbergu (Dobiegniew). Byli to majorzy: „Zygmunt” (Zygmunt Brejnak), „Jerzewski” (Andrzej Kownacki) i „Karol” (Stani-

uznania czego zmusili pod koniec września Niemców. J. Przybylski, *Problematyka militarna w powstaniu warszawskim*, [w:] *W pięćdziesiątą rocznicę powstania warszawskiego. Materiały z sympozjum naukowego 7-8 X 1994 r.*, Słupsk 1995, s. 36.

³¹ Z. Brym-Zdunin, „*Żelazna Reduta*”, s. 273. Por. R. Bielecki, *W zasięgu*, s. 449.

³² Z. Brym-Zdunin, „*Żelazna Reduta*”, s. 273.

³³ A. Cyra, *Ochotnik*, s. 152.

³⁴ AIPN, PJ, sygn. 0259/168, Protokół przesłuchania W. Pileckiego przez oficera śledczego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego ppor. Eugeniusza Chimczaka z 8 V 1947 r. (tom akt 3).

³⁵ W. J. Wysocki, *Rotmistrz*, s. 100; A. Cyra, *Ochotnik*, s. 152. Podobnie postąpiło wielu żołnierzy ze Zgrupowania „Chrobry II”, zakopując broń w sobie tylko wiadomych miejscach. W. Zagórski, *Wicher wolności*, Warszawa 1990, s. 291.

³⁶ A. Cyra, *Ochotnik*, s. 153; A. Cyra, W. J. Wysocki, *Rotmistrz*, s. 136. Por. Z. Brym-Zdunin, „*Żelazna Reduta*”, s. 298, 303.

slaw Michałowski). Wszyscy zaś podoficerowie i szeregowi zostali rozmieszczeni w różnych stalagach³⁷.

* * *

Studium Polski Podziemnej w Londynie, Teki Personalne W. Pilecki, sygn. nr 1785/III, 3(2)BI. Fragmenty relacji W. Pileckiego, Historia I Batalionu Zgrupowania „Chrobry II”. Maszynopis. Skrótzy zostały dokonane w Studium Polski Podziemnej. Dopiski w nawiasach kwadratowych – J. R.

Strona 1:

... Rano 2-go [sierpnia 1944 roku] meldują się w D[owództwie] Okr.[ęgu] [ul.] Twarda 40³⁸ u mjr. „Liga” dwóch b.[yłych] więźniów zbiegów z ob.[ozu] konc.[entracyjnego] w Oświęcimiu: rtm. „Witold” [Pilecki] i por. „Janek” [Redziej] i otrzymują rozkaz sformowania oddziału, oczyszczenia z pojedynczych punktów oporu niemieckiego rejonu małego getta, odcinka Pańskiej (pomiędzy Żelazną – Twardą) i zlikwidowania „gołębiarzy”³⁹ na ul. Ceglanej. ... Rtm. „Witold” i por. „Janek” po wykonaniu zadania oczyszczenia z Niemców małego getta i pozostawieniu sformowanego oddziału (17 ludzi) pod d[owództwem] plut. „Sawy”⁴⁰ meldują się w D[owództwie] (Twarda 40) i otrzymują od mjr. „Liga” nowe zadanie:

- 1) opanować skrzyżowanie Alei Jerozolimskich i Żelaznej oraz pl. Starynkiewicza, zakorkować arterię główną⁴¹ po której posuwały się oddz.[iały] panc.[ernej] npla⁴², siejąc ogniem wzdłuż Żelaznej i grożąc wtargnięciem w głąb rejonu „Chrobry II” i
- 2) utrzymać rejon pl. Starynkiewicza przez czas (kilku dni) potrzebny do zorganizowania obrony rejonu Zgrup.[owania] „Chrobry II”.

... Wykonując otrzymane zadanie rtm. „Witold” i por. „Janek” pozostawiają 5 ludzi pod d[owództwem] ppor. „Goliata”⁴³ w Domu Kolejowym i pod osłoną

³⁷ A. Kownacki „Jerzewski”, *Jak powstało*, s. 143.

³⁸ Była to siedziba dowództwa Zgrupowania „Chrobry II”. Miejsca postoju Komendy Okręgu Warszawskiego AK: ul. Jasna 26 – hotel „Victoria”, ul. Jasna 9 – gmach PKO, ul. Żłota 7/9 – kino „Palladium”.

³⁹ Byli to strzelcy wyborowi wroga, działający na dachach domów.

⁴⁰ Plut. „Sawa” – Kazimierz Sawicki poległ 8 VIII 1944 r.

⁴¹ W ówczesnej Warszawie były dwie arterie przelotowe przez miasto w kierunku wschód–zachód: z północno-zachodniej części miasta po osi Wola wzdłuż ul. Wolskiej – Chłodnej – pl. Żelaznej Bramy – most Kierbedzia – Praga; po osi Ochota – pl. Zawiszy – Aleje Jerozolimskie (al. Sikorskiego) – most Poniatowskiego – Praga. Ta arteria przelotowa pozostała niedostępna dla Niemców przez cały okres powstania. Patrz mapa: Z. Brym-Zdunin, *„Żelazna Reduta”*, s. 25.

⁴² Npl – nieprzyjaciel.

⁴³ Ppor. „Goliat” – Andrzej Antoni Otto poległ 6 VIII 1944 r. (Dom Kolejowy). AIPN, PJ, sygn. 0259/168, Pamiętniki Pileckiego. Wykaz sporządzony przez W. Pileckiego „Żołnierze mojej kompanii”. Por. R. Bielecki, *W zasięgu*, s. 460 (tom akt 6).

ogniową tychże posuwają się w kierunku Poczty Dworcowej⁴⁴. Na wysokości domu Nr 126 przy ul. Chmielnej dołącza pchor. „Janosik” [Wacław Kucharski] z 2 ludźmi, z którymi wspólnie (w 5) opanowują Poczta Dworcową; jest godz. 7 rano [3 sierpnia]. Niemcy opuszczają Poczta zdemoralizowani ogniem broni maszynowej i kb.⁴⁵ oddziału ppor. „Piotra” [Władysław Mizielski], oraz dokonaniem dnia poprzedniego zniszczeniem samochodów (przestrzelenie opon i motorów) przez pchor. „Molmara” [Marek Moliere] a rtm. „Witold” i por. „Janek” po ostrzelaniu z Poczty trzech czołgów oraz pociągu, które się zaraz wycofały, wyrzuceniu barykady na tory kolejowe, budują barykadę przez Aleje [Jerozolimskie]. Pod ogniem przeskakują Aleje i opanowują Dom Turystyczny⁴⁶.

Strona 2:

Wykonując dalszy ciąg zadania rtm. „Witold” i por. „Janek” organizują z napływających ochotników w rej.[onie] Domu Turystycznego oddział 8-iu ludzi, pod ogniem z bunkrów [na] placu Starynkiewicza i Filtrów wzdłuż Żelaznej, oraz z Dw.[orca] Głównego wzdłuż alei Sikorskiego, przeskakują przez ul. Lindleya, tracąc dwóch zabitych i jednego rannego, opanowują kwartał al. Sikorskiego – Lindleya – ul. Nowogrodzka z gmachem W.I.G.-u i Izby Skarbowej [patrz mapka]. Na W.I.G.-u wywieszają flagę polską, co ściąga na odcinek ten – ogień oddziałów niemieckich, a jednocześnie jednak wprowadza moment zamieszania i zaskoczenia dla Niemców, którzy się nie orientują co do siły oddziału polskiego w W.I.G. W ten sposób wykonanie pierwszej części zadania rtm. „Witolda” i por. „Janka” staje się faktem dokonany. ... W międzyczasie rtm. „Witold” i por. „Janek” organizują obronę bloku (budynków) W.I.G.–Izba Skarbowa, dzieląc rejon między siebie: rtm. „Witold” rejon Nowogrodzkiej, Lindleya, obierając stanowiska ogniowe w Izbie Skarbowej z obstrzałem na Filtry i rejon pl. Starynkiewicza, Koszykowej i Nowogrodzkiej. Por. „Janek” – al. Sikorskiego, gmach W.I.G., Starostwo Powiatowe (dom nr 85), gdzie jeszcze bronią się Niemcy. Droga przez Poczta Dworcową dołącza oddział kilkunastu ludzi z pchor. „Romanem” [Roman Romański]. Zgłaszają się i dołączają do oddziału ppor. „Lek”, ppor. [Józef] Eblowski, pchor. „Błaska”⁴⁷ z połową drużyny, ... por. Frabiński, pchor. „Tadeusz” [NN]. Wraca do oddziału plut. „Sawa”, przyprowadzając z całego oddziału zaledwie trzech ludzi oraz melduje, że a-diutant „Remigiusz” [Jerzy Olszewski] zostawił resztę ludzi w Komendzie, zabraniając ze względu na silny ogień npla w ogóle dołączyć do oddziału W.I.G.–Izba Skarbowa, mówiąc, że to jest placówka stracona. Por. „Janek” sam udaje się do

⁴⁴ Dworzec Poczty usytuowany nad torami kolejowymi linii średnicowej przy Alejach Jerozolimskich, ul. Żelaznej i Chmielnej, miał kluczowe znaczenie dla panowania nad arterią komunikacyjną Al. Jerozolimskie – most Poniatowskiego – Praga.

⁴⁵ Skrót kb. oznacza karabin.

⁴⁶ Zob. M. Kledzik, *Reduta rotmistrza Pileckiego*, Tydzień Polski (Londyn) z 15 I 1994 r. Por. Z. Zdunin-Brym, *Ponownie o Reducie Pileckiego (list do redakcji)*, Tydzień Polski (Londyn) z 26 III 1994 r.

⁴⁷ Plut. pchor. „Błaska” – Leon Grabski poległ 24 IX 1944 r. Został pochowany koło Domu Kolejowego. AIPN, PJ, sygn. 0259/168, Pamiętniki Pileckiego. Wykaz sporządzony przez W. Pileckiego „Żołnierze mojej kompanii” (tom akt 6).

D[owódz]twa z meldunkiem o sytuacji, interweniuje w sprawie zatrzymanych ludzi (na próżno). Wraca, obiera pseudonim „Ostrowski”, bierze oddział 10 ludzi (3 pistolety, 2 kb.) i atakuje Starostwo, napotyka na silny opór Niemców. Niemcy roz-wścieczeni wypadem w rejon Filtrów oraz „zakorkowaniem” (wykonanie 2 punktu zadania rtm. „Witolda” i por. „Ostrowskiego”) arterii głównej – z której dotychczas korzystało wojsko niemieckie, maszerując od strony mostu Poniatow-skiego – usiłują zgnieść placówkę W.I.G.–Izba Skarbowa, atakując czołgami od strony Filtrów, ul. Koszykowej jednocześnie kierując ogień od strony Dworca Głównego i ul. Chałubińskiego. Zgłaszają się do oddz.[iału] W.I.G. mjr saperów „Eugeniusz” i strzelec „Wanda” [NN], maszynistka „Ewa” [NN], dr „Ryszard” [Ryszard Dąbrowski⁴⁸] i siostra „Janka” [Janina Grabska-Brzezińska]. Rtm. „Witold” i por. „Ostrowski” przy pomocy mieszkańców domów nr 93, 95, 97 budują przez jezdnię al. Sikorskiego barykadę przed W.I.G-iem. Z braku min rtm. „Witold” proponuje ułożenie przed barykadą wielkich puszek z „sidolem” znalezionych w W.I.G., co por. „Ostrowski” przyjmuje z humorem i razem wykonują. W Starostwie w chwili opanowywania klatki schodowej giną od granatów ppor. Eblowski⁴⁹ i strz. „Romek” [NN] oraz trzech zostają ranni. Po zamknięciu Niemców na górnych piętrach Starostwa por. „Ostrowski” powierzył dalszą akcję ppor. „Lekowi”, sam odchodząc i umacniając się w W.I.G-u. O godz. 15-tej posuwające się Alejami [Jerozolimskimi] od ul. Marszałkowskiej trzy czołgi niemieckie wobec barykady przed W.I.G. i widocznych „min” zatrzymały się i strzelając a nie mogąc spowodować wybuchu „min” z „sidolu”, cofnęły się i strzelając wciąż z działek i broni maszynowej do gmachu W.I.G. skręciły w ul. Chałubińskiego i Nowogrodzką, gdzie na rogu Nowogrodzkiej i Lindleya zostały przyjęte strzałami oddziału rtm. „Witolda” (jeden czołg został zapalony butelkami z benzyną, plut. „Sawa” zabija jednego „panzergrenadiera”). Czołgi odjechały w kierunku pl. Narutowicza.

Strona 3:

„Zakorkowanie” pl. Starynkiewicza daje możliwość organizowania rej.[onu] Zgrupowania „Chrobry II”, budowania barykad i robienia stanowisk przy ul. Żelaznej i Chmielnej. Niemcy jednak pokrywają tak nieprzerwanym ogniem wzdłuż Żelaznej z Filtrów i al. Sikorskiego i od Dworca Głównego i od pl. Zawiszy, że oddziały W.I.G.–Izba Skarbowa są całkowicie odcięte i łącznicy mogą pełnić służbę z mniejszym ryzykiem tylko pod osłoną nocy. ... 3.8. Po południu od Marszałkowskiej – Alejami [Jerozolimskimi] posuwają się czołgi, koncentrują się koło Dworca Głównego i silna kolumna w ilości 79 czołgów i wozów pancernych decyduje się przejechać koło W.I.G. Po zbliżeniu się Alejami na wysokość Chałubińskiego kolumna pokryła gmach W.I.G. i bary-

⁴⁸ M. Kledzik, *13 dni rotmistrza*, s. 40. A. Cyra podaje, że dr „Ryszard” to Ryszard Płosiński. Patrz tegoż: *Ochotnik*, s. 149.

⁴⁹ Z relacji W. Pileckiego wynika, że ppor. Józef Eblowski zginął 3 VIII 1944 r. w ataku na budynek Starostwa (s. 2). Potwierdza to również wykaz sporządzony przez Pileckiego „Żołnierze mojej kompanii”. Natomiast Dodatek do rozkazu dziennego nr 27 dowódcy Grupy „Chrobry II” z 2 IX 1944 r. podaje jako datę zgonu 4 VIII. Patrz fotokopia Z. Brym-Zdunin, „Żelazna Reduta”, s. 355 (wybrane dokumenty). Por. R. Bielecki, *W zasięgu*, s. 142, 457.

kałą gradem pocisków ... z myślą, między innymi, spowodowania wybuchu „min”. ... W W.I.G.-u 18 ludzi pod d[owódz]twem por. „Ostrowskiego” (dwie „Błyskawice”⁵⁰, trzy kb., pięć pistoletów i butelki z benzyną) decyduje się na akcję zaczepną. ... Por. „Ostrowski” razem z nadbiegłym rtm. „Witoldem”, pchor. „Błaszką” i strz. „Burne” [Julian Szytk], na strychu przez okna biorą na cel pracujących piechurów i „panzergrenadierów”, uśmiercając kilku. Piechota nie decyduje się wtargnąć do gmachu. Po usunięciu „min” kolumna pancerna wreszcie sforsowała „barykadę z sidolem” i z palącymi się trzema czołgami, zabranymi trupami żołnierzy oddala się w kierunku pl. Narutowicza, trafiając z kolei pod ogień z Domu Turystycznego.

Strona 4:

... 5.8. Z Izby Skarbowej rtm. „Witold” robi wypad w rej.[on] kaplicy szpitala Dzieciątka Jezus w celu unieszkodliwienia bunkra nieprz.[yjaciela] na południowym skraju pl. Starynkiewicza. Skutkiem ognia patrolu rtm. „Witolda” ... – Niemcy unosząc trzech zabitych lub rannych wycofują się opuszczając bunkier, z którego razili okna placówki w Izbie Skarbowej. ... O godz. 13 min. 15 por. „Ostrowski” [Jan Redzej], prowadzący nadal osobiście akcję na Starostwo zostaje strzałem od Chałubińskiego śmiertelnie ranny i umiera w godzinę potem ze słowami: „Dla Polski”. Tak zginął dzielny oficer – Janek Retko z Oświęcimia. Wieczorem, na skutek miny założonej przez mjr. „Eugeniusza” i wysadzenia klatki schodowej – Niemcy w Starostwie poddają się, vice-starosta strzela sobie w łeb. Po południu w Domu Turystycznym ppor. „Wilk” [NN] wszczyna akcję na Dyрекcję Wodociągów. Wspiera go z oddziałem z Izby Skarb.[owej] rtm. „Witold” i pchor. „Zbyszek”⁵¹. ... Ginie ppor. „Janusz” [NN] oraz przy okazji usiłowania zabrania jego ciała, zostaje zabity jeden strzelec i dwie sanitariuszki – co wreszcie udaje się osobiście rtm. „Witoldowi”⁵² [ściągnąć z pola ostrzału ciała czworga zabitych].

Strona 5:

... O godz. 2-iej rano 13-go [sierpnia] kpt. „Proboszcz” daje rozkaz oddziałom WIG – Starostwo – Izba [Skarbowa] wycofania się do rejonu Zgrup.[owania] „Chrobry II”. Ostatni punkt zadania powierzonego rtm. „Witoldowi” i śp. por. „Jankowi” został wykonany. Oddziały WIG – Izba Skarb.[owa] panowały nad pl. Starynkiewicza uniemożliwiając ruchy broni motorowej nieprzyjaciela przez 10 dni.

Strona 6:

Reszta oddziałów WIG – Starostwo – Izba Skarb.[owa] zebranych w jeden pluton ewakuuje gmach WIGu, przenosząc żywność do Domu Kolejowego i o godz. 4-tej rano 13 VIII opuszcza WIG dołączając do oddziałów własnych w Domu Kolejowym. Razem z oddziałem wycofują się patrol sanitarny (dr „Ryszard” i siostra „Janka” oraz dołącza drugi patrol san.[itarny] ze Szpitala Dz.[ieciątka] Jezus: dr „Sowa”⁵³, siostra „Halszka” [Halina Terlikowska] i siostra „Teresa”) [Miroslawa Terkowska]. W godzinę po tym wycofuje się rtm. „Witold” (po wykonaniu pewnych czynności) samotnie.

⁵⁰ „Błyskawica” – pistolet maszynowy, wyrabiany w konspiracji przez AK.

⁵¹ Plut. pchor. „Zbyszek” – Zbigniew Czeszek zginął 24 VIII 1944 r. AIPN, PJ, sygn. 0259/168, Pamiętniki Pileckiego. Wykaz sporządzony przez W. Pileckiego „Żołnierze mojej kompanii” (tom akt 6).

⁵² Zob. M. Kledzik, *Reduta*, Por. Z. Zdunin-Brym, *Ponownie o Reducie*.

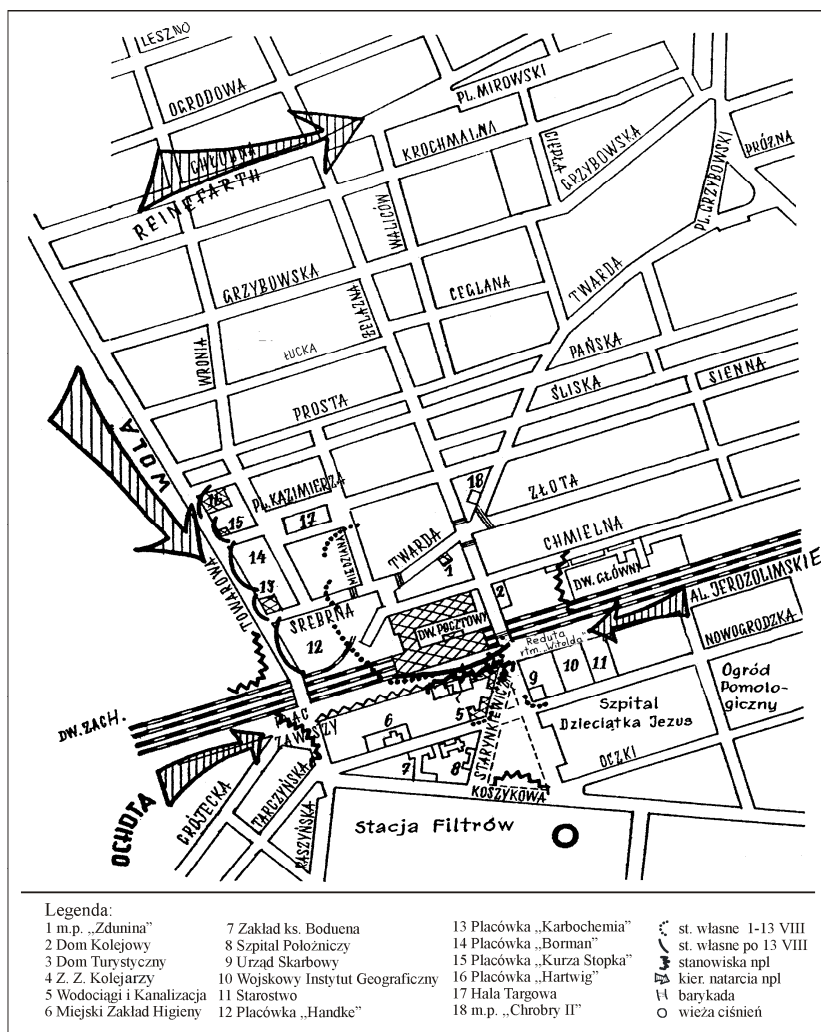
⁵³ Pchor. Jerzy Sowiński – wtedy student medycyny. R. Bielecki, *W zasięgu*, s. 343.

Strona 10:

... Kpt. „Lech Żelazny” – zadanie odtworzenia II-ej kompanii powierza rtm. „Witoldowi”. Rtm. „Witold” przenosi m.p.⁵⁴ d-twa II-ej komp.[anii] do „Hartwiga” 21.9. i organizuje kompanię z trzech plutonów w ciągu dwóch dni.

Załącznik 1

Teren walk części Zgrupowania „Chrobry II” („kompanii por. Zdunina”), z zaznaczoną „redutą Witolda”, czyli budynkami Urzędu Skarbowego, Wojskowego Instytutu Geograficznego i Starostwa.

Źródło: Z. Brym-Zdunin, „Żelazna Reduta”, s. 167

⁵⁴ Skrót m.p. – miejsce postoju, częściej kwatery dowódcy.